

LEX 1683	= <i>Lexicon slavo-român</i> , ms. BAR 1348, din 1683.
Mareş, <i>Scriere</i>	= <i>Scriere şi cultură românească veche</i> , Bucureşti, 2005.
<i>Pravila ritorului Lucaci</i>	= Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, 1971.
Sava, DP	= Sava, Aurel, <i>Documente putnene</i> , vol. I Focşani, 1929, vol. II, Chişinău, 1931.

NOTES SUR QUELQUES TERMES DU ROUMAIN ANCIEN

(Résumé)

Cette recherche se penche sur la circulation, dans le roumain ancien, de quelques termes régionaux ou littéraires.

Cuvinte-cheie: regionalisme, Moldova, arii de expansiune, secolele XVI–XVIII.

Mots-clés: termes régionaux, Moldavie, régions d'expansion, XVIe–XVIIIe siècles.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Cristina-Ioana Dima

**PRIMELE TRADUCERI ROMÂNEŞTI ALE
*ACATISTULUI MAICII DOMNULUI***

Istoria *Imnului Acatist al Maicii Domnului* povestește că la anul 626, locuitorii Constantinopolului asediat de perși, cu mult mai numeroși decât armatele imperiale, au înălțat o serie de rugăciuni care aveau să se constituie apoi într-un imn încchinat Maicii Domnului. Bătălia a fost câștigată de creștini, imnului i s-a mai adăugat o strofă, *praemium*, de către patriarhul Sergiu, iar cântecul de slavă a devenit și cântec de victorie fiind numit *acatist* pentru că, în timp ce se cântă, toată suflarea cetății stătea în picioare¹. De-a lungul vremii, intonarea imnului izbăvește orașul de invaziile arabe, în 673 sub împăratul Foiginatos și în 717/718 sub Leon al III-lea². De atunci el este întotdeauna legat de momentele de cumpănă fie ale unei anumite comunități, fie ale indivizilor.

¹ Din grecescul *Ἀκάθιστος*, cf. DA, s.v. *acatist*.

² Povestea *Acatistului* circula ca text de sine stătător în culegerile de vieți de sfinti. Iată începutul unei astfel de *Istorie de mult folos* transcrisă dintr-un manuscris din secolul al XVIII-lea: „Din scripturi vechi, aşedzată arată aducerea aminte de minunea cea mare ce s-au făcut când persii varvarii au încungjurat cu oaste Tarigradul carii au perit după giudecata lui Dumnedzău și cetatea au rămas nestricată prin rugăciunile Preacuratei, stăpânei noastre Născătoare și de atunci să cântă Acatistul, cântare de mulțumită Preasfintăi Maicăi lui Dumnedzău.”, mss. rom. 4035, Biblioteca Centrală Universitară, Cluj, f. 32^v

Deși asupra originii sale există încă destule controverse în rândul specialiștilor, cei mai mulți îl leagă de momentul conciliului de la Efes din anul 431, când s-a elaborat dogma oficială a ortodoxiei în ceea ce privește cultul Născătoarei de Dumnezeu. Astfel scrierea citită de către Chiril în 22 iunie 431 răspunde învățăturii propovăduite de Nestor, care, printre altele, nega natura divină a lui Hristos în momentul nașterii sale din Fecioara Maria³. De altfel, adoptând formula de theotokos (purtătoare de Dumnezeu), conciliul din 431, nu face decât să aducă anumite precizări care să confirme mărturisirea de credință deja adoptată în anul 325 la Niceea⁴.

Fiind una dintre cele mai prețuite rugăciuni ale cultului creștin⁵, imnul circulă în spațiul românesc, în limba slavonă, încă din secolul al XIV-lea⁶. Totuși primele traduceri românești cunoscute ale *Acatistului Maicii Domnului* aparțin abia secolului al XVII-lea.

Astfel, în studiul *Versiuni din secolul al XVII-lea ale Acatistului și Paraclisului Precistii*, Mariana Costinescu, afirmă că: „Manuscrisele de la Biserici și Icusești (ms. rom. 170 BAR și ms. rom. 540 BAR, n.n.) conțin și cea mai veche traducere cunoscută a *Acatistului*”⁷. Din aproximativ aceeași perioadă provin versiunea tipărită în 1671 de către mitropolitul Dosoftei la Uniev (CRV 66 BAR) și cea din ms. rom. 1348 BAR (1678). Toate aceste versiuni vor face obiectul studiului de față.

Pentru logofătul Mihaiu, scribul manuscrisului românesc 1348 BAR, *Acatistul* a reprezentat cu siguranță un „exercițiu de traducere”⁸. Textul, scris pe

³ Cf. Leena Mari Peltomaa, *The image of the Virgin Mary in the Akatistos Hymn*, Brill 2001, cap. *A new approach to the Akatistos Hymn*.

⁴ În scrierea adresată lui Nestor și discipolilor săi după Conciliul de la Efes, Sfântul Chiril al Alexandriei lămurea dogma privitoare la Sfânta Fecioară, apelând și la canoanele stabilite la Niceea.

⁵ În *Pravoslavnica Mărturisire a Sărbătoarei și apostolești Besericiei Răsăritului*, a lui Petru Movilă, tipărită în 1691 la Buzău, este pomenit în răspunsul la întrebarea 41 și *Imnul Acatist al Maicii Domnului* printre textele canonice: „Pentru că mult poate rugăciunea Maicei spre bunăvoiețea Fiului; și carele va să fie spre dânsa smerit, citească cântara *Acatistului și Paraclisului* și alalte laude ale beserecii/ 35 care spre slava sa s’au tocmit”, *Mărturisirea Ortodoxă, text grec inedit ms. Parisianus 1265 Text român ed. Buzău 1691*, editată de pr. Nicolae M. Popescu, diac. Gheorghe I. Moisescu cu o precuvântare de Tit Smedea, Mitropolitul Bucovinei, Iași 2001, p. 217.

⁶ Logofătul Filos de la curtea lui Mircea cel Bătrân, alias călugărul Filotei, redactează în medio-bulgară, puțin înainte de 1400, un famos *Repertoriu de imnuri religioase*, în care este menționat și *Acatistul Maicii Domnului*. Lucrarea este mică și nu consemnează decât începutul fiecărui imn, însă a cunoscut o largă răspândire în epocă fiind copiat în nenumărate exemplare atât în spațiul românesc, cât și în Rusia. În plus, în 1536 el este tipărit la Veneția într-un *Zbornik za putnike* de către tipograful Božidar Vuković. Cf. Emil Turdeanu, *Les Principautés Roumaines et Slaves du Sud: Rapports littéraires et religieux*, München, 1959, precum și Tit Simedrea, *Les „Pripěla” du moine Philothé. Étude – texte – traduction*, în „Romanoslavica”, vol. XVII, 1970, p. 183–225.

⁷ *Versiuni din secolul al XVII-lea ale Acatistului și Paraclisului Precistii*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. III, București, 1974, p. 230.

⁸ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român și tâlcuirea numelor din 1649* publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românesci de Grigore Crețu, Bucuresci 1900, p. 46–47.

două coloane, pe cea din stânga versiunea slavonă iar pe cea din dreapta cea românească, urmează copiei unui lexicon slavo-român considerat de Gr. Crețu „probabil o prelucrare după Berînda”. Interesante în acest lexicon sunt formele flexionare sau sintagmele întregi glosate în același fel în care traducătorul le-a folosit în textul *Acatistului*⁹.

Ms. rom. 170 BAR ca și ms. rom. 540 BAR conțin texte cu traduceri duble sau triple. Din fișa de prezentare ce însoțește ms. rom. 170 BAR, scrisă cu o caligrafie ordonată și cu ortografie de secol XIX, aflăm că el a fost găsit în podul bisericii de la Icusești și că prezintă o serie de similitudini cu *Evangheliarul* de la Războieni, între care: pasajele mai dificile sunt clarificate prin variante de traduceri numerotate cu b, g și forma substantivală *chrestini* (sic!) folosită în loc de *jidovi*¹⁰. Pe baza acestor argumente autorul notîșei, pe care Gh. Ghibănescu îl identifică a fi chiar cel din a cărui bibliotecă provenea manuscrisul, și anume episcopul Melhisedec al Romanului¹¹, conchide că *Evangheliarul* și miscelaneul de la Icusești au fost copiate de o singură mână¹². Un examen grafologic riguros, poate pune într-o altă lumină raporturile destul de complicate dintre ms. rom. 170 BAR și ms. rom. 296 BAR¹³.

Înainte de orice trebuie să arătăm faptul că ms. rom. 170 BAR are același conținut ca și ms. rom. 540 BAR. Ele cuprind aceleași texte, copiate în aceeași ordine, toate având drept trăsătură distinctivă existența variantelor de traducere¹⁴.

⁹ Menționăm, spre exemplificare, câteva astfel de sintagme: *ρεψε γάν* („zise Domnul”), *μαδδικά* („bucură-te”), *πομολικά* („roagă-te”), *χάε κοφτοδίε* („îngăduire oamenilor”).

¹⁰ „Traducătorul acestei psaltrii este același care a tradus *Evangheliarul* de la Războieni. În *Evangheliarul* de la Războieni sunt părți scrise cu aceeași mână care a scris această psaltire. Două pasaje din această psaltire, anume Imnul Maicilor Domnului: „Mărește suflete al meu pre Domnul” și al lui Zaharia, tatăl înaintemergătorului, „Binecuvântat este Domnul Dumnedzeul lui Israil” sunt aceleași în psaltire ca și în *Evangheliarul* de la Războieni, vezi cântările lui Moisi la urma psaltirei, cântarea a 9-a și *Evanghelia* de la Luca, zaceala 4-a. Ca și în *Evangheliarul răsboian* se întrebuintează a) în psaltire zicerea *chrestinii* în loc de *jidovii* sau *Israil* b) unele pasaje se traduc în două sau trei feluri cu numerele **b** G spre mai bună înțelegere a pasajelor grele. Ioan Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, tomul I, București, 1907, p. 391–392.

¹¹ Gh. Ghibănescu, *Un manuscript vechiu românesc în Arhiva societății științifice și literare din Iași*, XXI, p. 263.

¹² Vezi de asemenea I. Bianu, *loc.cit.*

¹³ Cotă sub care este înregistrat *Evangheliarul* pe care atât Gh. Ghibănescu cât și Mariana Costinescu îl consideră a fi *Evangheliarul* de la Războieni. „Academia posedă un manuscript de *Evanghelia* și *Psaltire* din secolul al XVII-lea, unul dat de Epitropia Sfântului Spiridon în 1883 (nr. 296).” Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 212.

¹⁴ Descrierea manuscrisului BAR 540: f. 1–159^v *Psaltirea*, f. 160–164^v *Cântările lui Moise*, f. 164^v–165^v *Rugăciunea Anei, mama lui Samuil*, f. 165^v–167 *Rugăciunea lui Avacum prorocul*, f. 167–168 *Rugăciunea lui Isaia Prorocul*, f. 168^{r–v} *Rugăciunea lui Iona prorocul*, f. 168^v–170 *Rugăciunea lui Azarie*, din cartea lui Daniil prorocul, f. 170^{r–v}, *Cântarea celor 3 coconi*, f. 170^v–171 *Cântarea Născătoarei de Dumnezeu din *Evanghelia de la Luca**, f. 171^{r–v} *A prorocului Zaharia, tatăl înaintemergătorului, din *Evanghelia de la Luca**, f. 172–203^v *Acatistul Maicilor Domnului*, f. 204–210^v *Paraclisul Maicilor Domnului*, f. 211 *Psalmul 151* (G. Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1978, vol I, p. 136–137).

Astfel ms. rom. 170 BAR are următorul conținut¹⁵: 1^r–192^v *Psaltirea* (cu cântările și rugăciunile specifice acestei scrieri); 193^r–217^v *Acatistul Maicii Domnului*; 218^r–220^v începutul *Paraclisului Maicii Domnului*. Începutul și sfârșitul cărții lipsesc. Astfel *Psaltirea* începe de la *Psalmul 6*, iar *Paraclisul* nu este întreg. Pe fila 14^v apare următoarea însemnare marginală: „Si cu agiotoriul lui Dumnădzăului mieu voiu treace zidul cel de aramă ce-i între cer și între pământ”.

Totuși este destul de dificil de crezut că relația dintre cele două manuscrise este una de filiație. Scăparele prezente în ambele variante, corectate de cele mai multe ori marginal, fără vreo consecvență care să poată lăsa loc ipotezei că ar fi trecut dintr-o versiune în cealaltă, examenul grafiei, precum și felul diferit în care fiecare dintre copiști înțelege să scrie variantele¹⁶, ne conduc mai degrabă la concluzia că cele două manuscrise au fost copiate după un al treilea, cu același conținut. Niciuna dintre acestea două nu pot fi lucrările originale, date fiind, pe de o parte, aspectul lor îngrijit cu litere ornate și fără prea multe greșeli de ortografie și, pe de altă parte, chiar omisiunile de rânduri întregi, corect adăugate pe marginile filelor. Așadar, cele două copii au fost chiar revizuite, iar eventualele greșeli emendate.

În urma examenului grafologic care ține seama de dimensiunile oglinzi paginii, distanța pe care cel care a copiat o păstrează între rânduri, distanța care desparte literele, înălțimea literelor înalte și a celor adânci, de comparația anumitor semne specifice scribului cum ar fi anumite legături între litere, de modul de prescurtare a cuvintelor (procedeu specific scrisului chirilic), precum și de ornamentele unor inițiale, se poate spune că ms. rom. 540 BAR¹⁷ a fost scris de mai multe mâini. Dintre aceștia pot fi identificați copistul manuscrisului 170 BAR¹⁸, pentru filele 142^r–159^v și un oarecare Arsenie din Bisericieni, după cum arată o însemnare în

¹⁵ În mod ciudat atât datele din catalogul lui G. Ștrempel, cât și cele din catalogul mai vechi al lui I. Bianu cu privire la descrierea manuscrisului BAR 170 sunt sumare: „Psaltirea, urmată de diferite cântări religioase cum sunt: *Cântarea lui Moisi la eșirea din Egipt*, *Rugăciunea Anei, mama lui Samuil*, *Cântarea lui Avacum prorocul, a lui Isaia, a lui Iona ș.a.*” (Ştrempel, Catalogul..., vol. I, p. 52); „Psalmlii lui David urmăți de părți alese din vechiul Testament, cari se obiceinuiesc a se scrie la sfîrșitul Psaltirii: Exod, XV; Deuteronom, XXXII; Regi I, II; Ambacum, III; Isaia, XXVI; Iona, II; Daniel, III; Luca (46–55, 68–79)” (I. Bianu, Catalogul..., tom I, p. 391).

¹⁶ Manuscrisul BAR 540 este scris de mai multe mâini. În schimb cel de la Icusești aparține integral aceluiași copist. Probabil datorită cantității mai mari de material pe care o avea de scris, acesta din urmă reduce variantele doar la elementul care diferă, spre exemplu: Bucură-te, priimotoarea bucuriei, [2.că tu eşti], pe când copistul manuscrisului BAR 540 reia întreaga sintagmă: Bucură-te, priimotoarea bucuriei, [2. Bucură-te, că tu eşti priimotoarea bucuriei]

¹⁷ Pasajele copiate de un același copist nu corespund neapărat unităților textuale. Probabil ficare dintre călugări scribi prima drept canon să copieze un anumit număr de pagini, astfel încât o rugăciune poate fi scrisă de mai multe mâini și uneori întâlnim mai multe grafii pe aceeași pagină.

¹⁸ În catalogul său, I. Bianu sublinia caligrafia cu totul specială a acestui copist: „Scrisoare frumoasă, semi-uncială, de formă neobișnuită” (I. Bianu, loc. cit.).

limba slavonă¹⁹, care a copiat un fragment din *Psaltire*, cuprins filele 168^r–171^v precum și tot textul *Paraclisului Precistii* din finalul miscelaneului, filele 204^r–211^r.

În studiu mai sus citat, Gh. Ghibănescu aduce în discuție și un al treilea manuscris, tot cu variante de traducere, descoperit în mănăstirea Tecuciului. După cum arată exegetul, acesta cuprinde o *Psaltire* copiată între 1662 și 1665 de Apostol, uricariul din Tecuci, scriitor de divan sub Evstratie Dabija Vodă și un *Evangheliar* copiat de același scrib împreună cu uricariul Contaș, om de casă al lui Miron Costin. Și acestea par a fi tot copii de pe niște originale mai vechi, după cum spune același cercetător: „Apostol din Tecuci și Contaș uricariul au copiat cele două texte după o redacție mai veche, care umbla în Moldova pe la biserici și dileri mari boieri. Întru această afirmație aducem dovada existenței manuscriptului 296 la Academia Română.”

Urmându-și raționamentul, autorul presupune că ms. rom. 296 BAR, care conține un *Evangheliar* și o *Psaltire* cu variante, este anterior anului 1641 fără să aducă însă argumente convingătoare după cum singur recunoaște²⁰. Miza întregului său demers este aceea de a confirma drept autor al originalului acestor *Evangheliare* pe Mitropolitul Varlaam²¹, pentru a demonstra prin aceasta că în textul *Cazaniei* Mitropolitul moldovean folosește o versiune a *Evangheliei* a cărei traducere îi aparține²².

Prima parte a argumentației este fără îndoială corectă. Cu siguranță în Moldova circulau variante ale *Evangheliarului* și *Psaltirii*, poate chiar anterioare anului 1640. Dacă originalul lor îi aparține sau nu Mitropolitului Varlaam este mai greu de demonstrat, iar argumentele aduse de articolul lui Gh. Ghibănescu nu sunt convingătoare.

Ms. rom. 296 BAR este copiat în cea mai mare parte de către Arsenie din Biserici, iar ultimele sale pagini sunt acoperite de scrisul inconfundabil al celui care va fi copiat și ms. rom. 170 BAR. Astfel încât el a fost cu siguranță scris tot în jurul anului 1660 și deci este foarte puțin probabil să fi existat înainte de anul 1640. Totuși, dacă aproximativ în aceeași perioadă, Arsenie din Biserici și Apostol din

¹⁹ „Sfârșitul Paraclisului. A scris ieromonahu Arsenie de la Biserici” cf. G. Strempel, *Catalogul...*, vol. I, p. 137.

²⁰ El invocă doar caracterul slovelor: „căci am în ochi imaginea atâtore acte scrise înainte de 1640 care se asemănă cu totul cu cele ale manuscriptului, dar nu pot face dovada, lipsindu-mi originalele. În asemenea caz am putea să exact cine e scriitorul manuscrisului căruia Episcopul Melhisedec îi zice *Evangheliarul de la Războieni*” (p. 263). De asemenea arată faptul că la sfârșitul manuscrisului există două jumătăți de filă cu text slavo-român, autorul bănuind că în prima redacție a textului întreaga *Evanghelia* era bilingvă.

²¹ „Când am publicat studiul meu asupra *Psaltirii*, scrisă de Apostolul Tecuci, am bănuit de autor pe Mitropolitul Varlaam” *op. cit.*, p. 263.

²² „Orice altă explicare e imposibilă. A presupune un singur moment că Varlaam s-ar fi folosit de alte traduceri mai vechi – cel puțin în textul evangheliilor aduse în Cazaniile sale – și că din toate glosele și-a ales numai una, pentru claritatea frazei și evitării încurcăturilor de cetit glosele în biserică, ar urma să admitem că marele nostru cărturar a folosit în mod pieziș munca altor anonimi”, *ibidem*, (p. 265).

Tecuci copiau aceeași versiune a *Evangheliarului* și a *Psaltirii*, înseamnă că ne aflăm în fața unui tip de manuscris destul de răspândit la acea dată.

Din toate acestea rezultă faptul că pe la jumătatea secolului al XVII-lea circulau în Moldova o *Psaltire* și un *Evangheliar* care conțineau mai multe variante de traduceri pentru anumite pasaje ale textului. Printre rugăciunile conținute de aceste miscelanee se află și *Acatistul Maicii Domnului*. Fenomenul este destul de semnificativ. Așa cum bine a observat Gh. Ghibănescu, traducerile multiple ar fi putut împiedica citirea textului în cadrul cultului liturgic. Așadar funcția pe care aceste texte o îndeplineau nu putea fi una strict practică. Nici lectura particulară nu putea fi menirea lor din aceleași motive. Ele par a fi mai degrabă niște instrumente de lucru.

Referindu-se la legătura dintre traducerea mitropolitului Dosoftei și cea din manuscrisele românești 570 și 170 BAR, cercetătoarea Mariana Costinescu afirmă: „Există totuși anumite concordanțe între tipăritură și manuscris care fac neîndoilenică proveniența lor comună. *Acatistul* lui Dosoftei este, ca și *Paraclisul* și *Psaltirea*, o prelucrare a unei traduceri anterioare, în care se vădesc, după cum vom ilustra [...], și timide intenții poetice”²³. Studiul de față își propune să stabilească dacă aceste prime traduceri românești, aparținând toate aproximativ același perioade, provin dintr-un prototip comun sau dacă ele au fost făcute independent una de alta.

În ciuda similitudinilor frapante care există între ele sau poate tocmai din cauza lor, relațiile de filiație dintre aceste texte trebuie stabilite cu foarte multă precauție. Fiind un text canonic, menit să transmită un conținut dogmatic, el avea în chip firesc o formă fixă întărită și de formula sa specială de vers. Astfel încât poemul a traversat secole de-a rândul, fiind tradus dintr-o limbă în alta, într-o formă aproape catacretică. Acest fapt face ca intervențiile la nivelul organizării sale interioare să fie foarte puțin relevante.

Acatistul este compus din 24 de strofe, fiecare împărțită într-un condac și un icos, acesta cuprinzând la rândul său o secvență scurtă în proză urmată de 12 versuri (toate începând cu sintagma *bucură-te*), care se termină cu un al treisprezecelea vers, refren.

Pentru a vorbi despre o relație de filiație a versiunilor poate fi invocată, cu o marjă de eroare ceva mai mică, doar selecția termenilor românești care îi traduc pe cei din varianta slavonă sau din cea grecească.

Comparând o serie de fragmente ale *Acatistului Maicii Domnului* din ms. rom. 170 BAR cu cele omoloage din ms. rom. 1348 BAR, precum și cu cele din versiunea tipărită de mitropolitul Dosoftei, se poate stabili în ce măsură cele trei traduceri aparțin unui prototip comun. În paralel am așezat versiunea slavonă a textului din ms. rom. 1348 BAR.

Prima secvență a textului, până la *slava I*, este aproape identică în toate cele trei versiuni. Nici chiar în ceea ce privește selecția termenilor nu se pot înregistra

²³ Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 231.

diferențe spectaculoase. Cei trei traducători sunt fideli cel puțin într-o primă etapă textului slavon. Doar în versiunea lui Dosoftei, găsim la sfârșitul fragmentului următoarea rugăciune, aparținând *Paraclisului Maicii Domnului*:

Nu ne lăsa pre paza omenească, Preacurată despuitoare,
ce primeaște rugăciunile serbilor tăi,
că scărbele ne cuprind, a răbdă nu putem desă ietăciunile drăcești!
Acoperământ nu ne-am agonisit nicăiur de scăpare,
de patime pururea luptă,
mângâiere n-avem fără de Svinția ta, despuitoarea lumii!
Nădeajdea și folosătoarea credințioșilor,
nu trece rugămintea noastră, ce fă Svinție ta folosul deplin! (264^r-264^v)

Ms. rom. 170 BAR	Ms. rom. 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR ²⁴
<p><i>Nastihovna glas 1</i> Începătoriul puterilor celor de sus stătu înaintea Nazarethului de să închină fecioarei și grăi: Bucură-te ceaia ce porți curăția cea dumnezăiască, că pre tine D. din veaci te-a <i>i<u>bit și petreacere</i> tine te-au vrut. [2.la tine s-au vrut.] și strigă de zise: „Serbu despuitorescu, cătră tine-m iaste <ve>nirea că veri naște pre D. și neputredă veri pitreace. [2. și veri pitreace neputredă.] „Ce-i vedearea ta de foc? mai marelui voievod, cea preacurată cu minune dzisă. [2.cea preacinstiță] // 193^r Cine-i destoinicia ta și putearea cuvântelor? Facere de fiu îmvești și de ispitire de bărbat nu știi că cuvintele mă înseli. Nu mă însela, oame, cum au înselat</p>	<p><i>Nastihovna glas 1</i> Începătoriul puterilor de sus în Nazaret nainte stătu, pre Fecioară Marie sărută, ce grăia: Bucură-te ceaia ce ești purtătoare curată a dumnezeirei ce pre tine te-au iubit de veac Dumnezeu, nu veri însăla oame<ni> ca pre strămoasa, pre Eva, sarpele cel hiclean. Duhul lui Dumnezeu cel presfânt va veni, Preacurată, spre tine și te va a<d>umbri putearea celui de sus. / 86^v și vei naște cocon ce va ținea și va feri fetia ta și curăția nevătămată. Acesta fiu iaste nesemănăt rodului omenesc. Acesta se arată de va măntui oamenii săi <i>cum</i> bine aşa au vrut. Slava i ni nh glas <1>: Întru a șasea lună îngerul cel mare trimesu fu la tine, feciorită curată, spune tie cuvântu adeveratul, deci împreună și a-t striga: Bucură-te cea cuprinsă</p>	<p><i>Nastihovnah streach</i> glas 1 De la cămăriile cerului, Gavriil/ zbură gios în Nazaret, stătu cătră ficioară Mariia strigând ei: Bucură-te, zemisli- vei // 265^r fiu decât Adam mai de mult, pre Tvorețul veacilor și izbăvitor celora ce strigă tie, „Bucură-te, preacurată!” <i>Stih</i> Ascultă, ficioară, de vedz, și pleacă ureachea ta și-ț uită oamenii și casa părintelui tău! Gavriil ficioarei veastea cea bune din ceriu deaca adusă, striga: Bucură-te, îngreca- vei în pântecele tău pre cela ce-i de tine încăput și tuturor ne-ncăput și născătoare te vei arăta Celui din Părintele răsărit mainte de Luceafărul! <i>Stih</i></p>	<p><i>nasti xanadag</i> ș naçal ni kβ vβl̄p̄i i si l̄β nazareŋ̄l̄ prh(d)s̄n̄ av kβdh vi ci m̄li l̄di zañ̄ rad̄l̄ s̄a ḡ a nosi l̄ o gesn̄e b̄(s)tka t̄ bo ý(n̄) v̄hka b̄ḡ v̄bzl̄ ü l̄ nepri l̄bs̄ni s̄a ȣce ūkoꝝ evō prhmn̄er̄b̄ zbm̄e l̄bs̄ni v̄l̄ dx̄b̄ b̄ȳl̄ prhs̄n̄l̄ prīl̄ det q̄n̄ a anā ā i osn̄i te bȳp̄i hḡs̄ / 86^v i rodi p̄i ōn̄roče s̄b̄l̄ ü daūwe ñv̄e dv̄(s)tvo nerhd̄i mo s̄b̄ ūn̄ es̄ rad̄l̄ nev̄nhri m̄n̄b̄m̄ ūs̄ ūs̄pet l̄üdi sv̄e ūkoꝝe b̄ḡ i zvd i s̄ava i i nh i ḡas̄ v̄b̄ ūs̄n̄l̄ m̄(s)c̄b̄ arxi ūn̄rañ̄i ḡ pos̄ai bȳs̄ ūt̄e ūv̄hi q̄s̄n̄hi ūbz̄l̄hs̄ni ūt̄e ūl̄ovi ūsti ūv̄ ūk̄l̄prh̄ȳe i zvān̄i ti rad̄l̄ s̄a ūbradovani ā ḡs̄d̄b̄ ūn̄db̄u rodi p̄i bo prbz̄voh̄n̄aḡ ý(n̄) ýca i ūs̄pet l̄üdi ūs̄e ý(n̄) ūpregh̄b̄n̄le i x̄b̄</p>

²⁴ În textul slavon slovele suprascrisse au fost coborâte în rând între paranteze rotunde. Cuvintele abreviate au fost redate ca atare.

maințe șearpele cel/
iclean pre strămoșea
noastră, pre Eva!"
„Duhul lui<â>nd ce/
preavânt a vînit spre
tine, ceaia ce ești
preacurată.

[2.preacinstită.] și te-a
umbrat putearea celuia
de sus. Și veri naște
prunc și va socoti
feciorii ta
nevătămată. Iată acesta
Fiuu iaste rodurilor/
neschimbat. Acesta s-a
arătat și va mânțui
oamenii săi cum și
bine au vrut.

Slava

A șasea lună fu trimis
mai mare voie<vo>du
/ 193^v cătră tine,
fecioară curată, să-ți
vestească ție cuvânt
addevăr<at>. [2.să-ți
spuiu.]
depreună și strigă ție:
Bucură-te,
preabucurată că-i cu
tine D. [2.Bucură-te,
ceaia ce ești
încungurată de
bucurie, că-i cu tine
D.] [3.Bucură-te, ceaia
ce ești bucuria a toată
lumea, că-i cu tine D.]
Că veri naște Fiuu/ cela
ce-i maințe de veaci de
la Părintele și va
mânțui oamenii săi de
păcatele lor.

cu <bu>curia că
Dumnezeu e cu tine, că
veri naște de la Tatăl pre
cela ci e dentări și
veacnic și va mânțui
pre oamenii săi de
păcatele lor.

Feeții tale să vor
ruga bogătașii
omenești.
Cuvântul cela ce-i
de pururea fiind a
Părintelui Celuia ce-i
maințe de toate

nencepeturile
nempărtându-să de
cei de sus, acmu veni
la cei de gios pentru
covârșitoare milă de
bună inemă, meseră-
tate. Luând alunicării
noastre și mișelnitia
lui Adam rădicând,
să-nchipui întru cel/
strein.

S<ti>h / 265^v
Tot pământul să ţi să
închine și să cânte ție!
Cel de pururea fiind
din părinte și din
maică cu anul,
arătându-să la lume
cel mai presus cu ființă
cuvâń/ chip de slugă
priimeaște și să face
trup nemutându-să
din dumnedzăire și
pre Adamu-l înnoiaște.
În cântece cării fără
sămânță l-au îngrecat.
Slava inně glas 2
Bune veaste aduce
Gavriil, ceii dăruite
astădz. „Bucură-te,
nenevestită maică și
neatinsă de nunte!
Nu te miră de streină
vedearea mea, nice te
sii, că arhanghel sănăt.
Şearpele oarecând au
amăgit pre Eva, iară
acmu ît spuiu veastea
cea bună, de bucurie
că vei rămânea
neputredă și vei
naște pre Domnul,
Preacurata^{v25}.

²⁵ În transcrierea textelor din acest capitol am respectat regulile transcrierii fonetice interpretative.

După cum se poate observa, în varianta tradusă Dosoftei, locul pripelilor obișnuite îl ia o secvență textuală care dezvoltă momentul Bunei vestiri preluând și versuri din Psalmire, secvență care, în ansamblul ei, ar putea reprezenta o compoziție originală a Mitropolitului. Manuscrisele BAR 170 și 540 traduc pasajele aceleiași versiunii slavone a *Acatistului* care se regăsește și în manuscrisul BAR 1348²⁶.

După cum am arătat, un alt criteriu pe care argumentația noastră se poate baza este acela al selecției termenilor folosiți pentru traducerea sintagmelor slavone. Edificatoare sunt, în acest sens, câteva exemple:

Ms. Rom 170 BAR	Ms. Rom 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR
Îngerul cel de dvorbă din ceriu denaintea lui D. fu trimis să dizeă Născătoarei lui D.: „Bucură-te!” [2.să spuie Născătoarei lui D. bucurie.] (201 ^r)	Îngerul cel de dvorbă den ceriu denaintea lui Dumnezeu fu trimis să spuie Născătoarei lui Dumnezeu bucurie (90 ^v)	Înger de nainte de dvorbă din cer trimis fu să spuie lui Dumnedzău/ bucuria. (266 ^v)	ag̃ prhdñānd s̃ ne bese pos an by s̃n̄ revi b̃e radu i s̃a (90 ^v)
Iosif cel cu înțelepciune întreagă avea din lăuntru vivor de gânduri necredincioasă, să spămăntă cătră cea neîngreunată cu nunta. Tie // căuta și gândia că și nunta furată, ceaia ce ești nevinovată. 2.<...> și-i părea. (203 ^v – 204 ^r)	Bură și valuri de gânduri necredincioase avea den lăuntru cel cu mente întreagă și curată Iosif spămăntă-se cătră cea fără de nuntă, cătră tine, preanevinovată. (93 ^r)	Volbură din lontru având, de cugete-ndoite curatul Iosif să turbură cătră tine, cătră cea nenuntită căotând și cu nunta furată te cugetă pre tine cea nevinovată. (268 ^r)	b̃l̄rū b̃(l)nl̄nr̄b̄ i mhā pm̄y pl̄en̄l̄ nehrny x̄ chlo m̄l̄ dreny i l̄ys̄f smāñes̄a k̄b̄ bragn̄ n̄d̄h̄ zrh̄ i bra ko ykradovan̄l̄. (93 ^r)
Audzind păstorii îngerii cântând. (204 ^r)	Auziră păstorii pre îngerii cântând. (93 ^r)	Audzâră păcurarii pre îngerii cântând. (268 ^r)	s̃ y p̄p̄a p̄styrie ag̃ l̄yv p̄auwh(x)y (93 ^r)
Dacă vădzură filosofii steaoa lui D. cea despre răsărit, luminiei acestia urma [2.după lumina aceștia mergea] și ca de o lumină să ţinea. (204 ^v)	Deca văzură vrăjitorii curând și mergând steaoa cea dumnezeiască, ei urmară zarei și luminii aceștia și ca de o lumină să ţinea de însă. (93 ^v)	De Dumnedzău îmblata dea deacă vădzură vălhovnicii, după zarea ei urmară, și ca de un luminătoriu țindu-să de dânsă. (269 ^r)	l̄gn̄eq̄l̄ q̄hzd̄l̄ u zr h̄v̄e vd̄s̄i ççâp̄q(s) shñil̄ ri k̄ ²⁷ (93 ^r)

²⁶ Aceeași versiune slavonă a *Acatistului Maicii Domnului* apare în următoarele manuscrise slavone din Biblioteca Academiei Române: 174, 550 (provenind din secolul al XVI-lea), 1, 495, 743, 751 (din secolul al XVII-lea), cf. Mariana Costinescu, *op. cit.* Vezi, de asemenea, P.P. Panaiteanu *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. I și II, București 1959 și, respectiv, 2003.

²⁷ Adăugat marginal: *filosofi alergând poſlhdovd̄ zar̄ Œka*

Dacă vădzură vo <i><i>nici</i></i>	Deca văzură voiniciei turcești în mânule Fecioarei pre cela ce-au zidit cu mâna oamenii, c-au și luat chip de serb, înțeleasără că-i despuitorul a toată lumea, să nevoiră cu daruri să-i îngăduiască și strigără ceia ce-i binecuvântată. [2. lăudată.] (205 ^r)	Vădzură otocii haldeilor pre mânule de Ficioară pre cela ce-au zidit cu mâna pre oamenii și domnitoriu cugetându-l, săvai că și de serb luă chip, nevoiră cu dariurile să-i placă și să strige ceii blagoslovite. (269 ^r)	ví dhþa ýñ rocy xá dh i sñ lí na níkí dñçí sñzdaþago sví maríka ma ðvky i vl(d)kí razílm h väive ejj ave i ráði vzán zrak pñ wþasá darmi pos ¶yí ni emí i vþzo pi ñi ld gos overi hi (94 ^r) radíjí sá tr(o)cy ña ni ki proshwauþpaá (94 ^r)
Bucură-te, c-ai luminat pre cei trei ucenici! [2.că tu ai luminat pre cei trei otroi!] (205 ^r)	Bucură-te că ai luminat cei trei prunci ²⁹ ! (94 ^r)	Bucură-te, că a Svintei Troițe tăinitor luminedz! (269 ^r)	
Dacă vădzum naștere streină să ne înstreinăm și noi dintr-această lume! [2. dacă vădzum că s-au înstreinat D. din ceriu pre pământ să ne înstreinăm și noi într-această lume și mintea în ceriu să ne punem!] (207 ^y)	Streină și ciudată naștere văzând, să ne st <i><r>iinám</i> de lume și mentea în ceriu să ne punem! (96 ^r)	Streină naștere vădzând, să ne streinăm de lume mintea cătră ceriu mutând! (271 ^r)	stra næ roþdesñ vo vi d hvþe u sñ ani mä mña u mß nanbo pred oþpe (96 ^r)
Mlădițele cealea ce era mult vestitoare [2. mult mărturisitoare] ca niște pești fără de glasuri le ve<de>m. (209 ^r)	Filosofii cei cu cuvinte multe și grăitorii ca niște pești fără de glas vedem. (97 ^r)	Ciumilitorii cei cu multe răspunsuri vede // mu-i ca peștii muþ. (271 ^y – 272 ^r)	vñtlå m i ogj vñvarñå Öko ry by bezgasny å vi dñ mí (97 ^r)

Merită de asemenea semnalat un vers singular la Dosoftei, fără corespondent în varianta slavonă tradusă în manuscrisul BAR 1348 sau în cea grecească: „Bucură-te că ultuatorul /vieție<i> noastre ultuești”.

Într-unul dintre versurile anterior citate (la filele: 205^r, 94^r și, respectiv, 269^r) există și o diferență semantică. Traducătorul variantei din manuscrisul 170 și cel al celei din manuscrisul 1348 au interpretat secvența ca pe o referire la cei trei tineri din Babilon care reușesc să treacă prin flăcările unui cupitor încins cu ajutorul îngerului trimis de Dumnezeu, pe când Dosoftei consideră că același fragment se

²⁸ Adăugat marginal: *cu darurile*.

²⁹ Adăugat marginal: *sau ucenici*.

referă la Sfânta Treime. Versul care și în originalul grecesc sună astfel: *χαιρε, της τριάδος τούς μόστας φυλάττουσα*³⁰. (*Bucură-te [cea care] ai păstrat tainele Treimii!*) este corect tradus doar în varianta Mitropolitului.

De asemenea trebuie urmărit refrenul fiecarui icos, o structură fixă a oricărui acatist:

Ms. rom. 170 BAR	Ms. rom. 1348 BAR	Dosoftei	Ms. rom. 1348 BAR
Bucură-te, nevastă nenevestită! [2. și tot ficioară!]	Bucură-te, nevastă și tot ficioară!	Bucură-te, nevastă nenevestită!	radjji sâ nevhsñ o nenevhñ i âå ficioară!]

Traducerile diferite ale acestui vers nu fac decât să confirme ceea ce am încercat să demonstrează: primele versiuni ale *Acatistului* provin poate dintr-o versiune slavonă comună, însă au fost traduse în mod independent.

Totuși există și foarte multe elemente comune între cele trei tălmăciri. Si acest fapt nu trebuie trecut cu vederea. Așa cum se poate observa și din exemplele citate, uneori variantele existente în ms. rom. 170 BAR, respectiv ms. rom. 540 BAR, propun ca alternative, elemente din celealte două variante ale traducerilor. Explicația, credem, nu ar trebui căutată într-un original românesc din care ar putea deriva toate cele trei, ci, în mod surprinzător, în alte texte. Așa cum arată Mariana Costinescu, primele traduceri ale *Acatistului* care ni s-au păstrat au fost la rândul lor precedate de versiuni ceva mai vechi ale *Paraclisului Maicii Domnului*³¹. De altfel două dintre cele trei versiuni ale *Acatistului* (cea cuprinsă în manuscrisul BAR170 și cea a lui Dosoftei) sunt puse alături de *Paraclisul Maicii Domnului*.

În lucrarea amintită Mariana Costinescu consideră că „Paraclisul lui Dosoftei nu este o traducere din slavonește [...], ci este o prelucrare a unei tălmăciri mai vechi din care derivă și celealte paracrise românești”³². Este o ipoteză a cărei analiză nu își găsește locul în studiul de față, însă ceea ce fără îndoială există în momentul în care Dosoftei își elaboră versiunea sa, dată fiind tocmai circulația acestor texte, ar fi un lexic specializat, conținând sintagme deja clișeizate care au trecut dintr-un text religios într-altul.

³⁰ Cf. ediția publicată de Leena Mari Peltomaa, *op. cit.* Cercetătoarea britanică propune pentru acest vers următoarea traducere: *Hail, you who protect the initiates of the Trinity*.

³¹ Cea mai veche versiune a *Paraclisului*, este, conform aceleiași autoare, cea conținută într-o culegere de texte laice și religioase din Transilvania descoperită și descrisă de N. Drăganu în *Anuarul Institutului de Istorie națională*, I (1921–1928). *Paraclisul Drăganu* este datat de acesta anterior *Catehismului* tipărit în 1640. De asemenea același autor constată că el are câteva elemente comune cu versiunile moldovenești ale aceleiași rugăciuni, în special cu tipăritura lui Dosoftei.

³² Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 227.

LES PREMIÈRES TRADUCTIONS ROUMAINES DE
L'ACATHISTE DE LA VIERGE MARIE

(Résumé)

La recherche porte sur les plus anciennes traductions roumaines de l'Acathiste de la Vierge Marie. Il s'agit de trois textes qu'on les a répérés dans deux manuscrits provenant du XVIIe siècle (le ms. rom. 170 BAR et le ms. rom. 1348 BAR) et dans un livre de Dosoftei, imprimé à Uniev en 1671.

En s'appuyant sur la comparaison de quelques exemples significatifs des trois textes roumaines avec les fragments homologues du text slavon, qui se trouve également dans le ms. rom. 1348 BAR, on arrive à démontrer que ces trois versions sont des traductions indépendantes entre lesquelles on ne peut établir aucune relation de filiation.

Cuvinte-cheie: acatist, Fecioara Maria, Maica Domnului, Dosoftei, primele traduceri, secolul al XVII-lea.

Mots-clés: acathiste, la Vierge Marie, la Mère du Seigneur, Dosoftei, les premières traductions, le XVIIe siècle.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Alin-Mihai Gherman

LEXIC ROMÂNESC ÎN DOCUMENTELE TRANSILVĂNENE.
SOCOTELILE ORAȘELOR BRAȘOV ȘI SIBIU¹.

Documentele și manuscrisele transilvănenene din secolul al XVI-lea, deși sunt scrise în majoritatea lor în limbile latină, maghiară și germană, cuprind un număr considerabil de cuvinte românești, care încă nu au fost exploataate de cercetarea noastră lexicografică. Mai ales în documente, cuvintele din limba română au intrat pentru a denumi obiecte și noțiuni pentru care scribul nu găsise un echivalent în limba în care era redactat textul, dar și printr-o bogată serie de antroponime și toponime românești cu origine în lexicul comun.

Socotelile economice și mai ales registrele de taxe pentru cei care importau sau exportau marfă ale cetăților săsești oferă o asemenea sursă, de o bogătie

¹ Studiul de față reprezintă o parte dintr-o cercetare mai amplă dedicată prezenței lexicului românesc în documentele latine, maghiare și germane din Transilvania până la sfârșitul secolului al XVI-lea. O parte din aceste informații au fost folosite în atestarea primei apariții a cuvintelor în ediția II-a și a III-a a lui Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* sub sigla G. LEX.